

1. Podaci o dobru

Lokacija

Crkva Rođenja presvete Bogorodice u Zenici nalazi se u ulici Matije Gupca 4 /Travnička br. 4, u gradskoj zoni. Pristup joj je sa zapada, sa pristupne ceste. Crkva je pozicionirana zapad–istok. Iako je glavni ulaz sa zapada, već duže vrijeme ulaz u crkvu je sa jugozapada, na sporedni bočni ulaz.

Crkva Rođenja presvete Bogorodice se nalazi na lokaciji označenoj kao k.č. 382, upisana u zk. uložak br. 686, u k.o. Zenica II, općina Zenica.

Povjesni podaci

Radovi su počeli 1883. uz blagoslov mitropolita Save Kosanovića. Objekat je završen na Malu Gospojinu (praznik Rođenja presvete Bogorodice) 1885., 8/21.09.

2. Opis dobra

Prema konceptu prostorne organizacije, Crkva Rođenja presvete Bogorodice u Zenici, pripada tipu trobrodne crkve sa pripratom, naosom, oltarskim prostorom i zvonikom.

Pozicionirana u pravcu zapad–istok i pravokutne je tlocrtne osnove dimenzija 22,5 m x 15,8 m, sa četiri kule dimenzija 4,65 m x 4,50 m na kutovima.

Visina **zvonika** iznosi 26 m, visina sljemena dvovodnog krova koji pokriva crkvu iznosi 10,20 m, a visina tjemena krovnog pokrivača osmokutne stilizovane kupole koja je pozicionirana u centralnom dijelu građevine iznosi 13,80 m.

Ulaz u crkvu se nalazi na zapadnoj strani objekta. Ulazu se pristupa kroz prizemni dio zvonika(1) tlocrtnih dimenzija 4,06 m x 4,06 m, odnosno tri lučno zasvedena otvora dimenzija 1,55 m x 3,60 m. Ulaz je naglašen dvokrilni lučno završenim portalom dimenzija 2,14 m x 3,60 m. Iz ovog portala se pristupa **priprati** dimenzija 2,55 m x 7,08 m. Sa sjeverne i južne strane priprata je ograničena bočnim **kulama**. U sjeverozapadnoj kuli je smještena svjećarnica, a u jugozapadnoj kuli se nalaze zavojite drvene stepenice kojima se pristupa **galeriji**. U unutrašnjosti, ove dvije kule imaju kružnu osnovu prečnika 2,80 m. Između naosa i priprate se nalaze dva drvena stupa osmougonaog tlocrtnog presjeka(2), upisana u kružnicu prečnika od 24 cm, i visine od 380 cm, na koje se oslanja galerija smještena iznad priprate. Galerija se nalazi iznad priprate na visinskoj koti od 4,00 m. Njene dimenzije iznose 3,40 m x 7,08 m(3). Galeriji se pristupa uz pomoć zavojitog stepeništa koje se sastoji od 22 drvena stepenika širine 100 cm, koje je smješteno u jugozapadnoj kuli(4). Prostor galerije je ograđen prema istoku drvenom ogradom visine od 97 cm, a sa bočnim kulama je povezan lučno završenim otvorima dimenzija 1,77 m x 4,05 m. Na zapadnoj strani galerije, na visinskoj koti od +0,34 m u odnosu na galeriju se nalazi lučno završeni ulaz u zvonik dimenzija 98 cm x 235 cm. Iz ove razine zvonika se, strmim drvenim stepenicama širine od 50 cm pristupa tavanskom dijelu crkve koji se nalazi na visinskoj koti od + 6,80 m, u odnosu na plohu naosa crkve. Sličnim stepenicama je dalje omogućen pristup crkvenim zvonima(5) koji se nalaze na visinskoj koti od + 11,60 m.

Naos crkve ima dimenzije 13,00 m x 11,68 m. U naosu se nalaze četiri stupa visine 6,60 m kružne osnove prečnika od 60 cm(6), postavljena u dva reda sa po dva stupa na osovinskoj udaljenosti od 6,00 m, koliko iznosi i širina centralne lađe. Širina dviju bočnih lađa iznosi 2,84 m. Na južnoj i sjevernoj strani naosa, uz samu pripratu, se nalaze sporedni ulazi, u formi dvokrilnih lučno završenih portala(7) dimenzija 174 cm x 360 cm. Naos je osvijetljen sa bočnih strana (sjeverna i južna strana) sa po tri lučno završena prozora od dimenzija 330 cm x 85 cm. Svi zidovi do visine od 1,8 m su obloženi drvetom.

Iznad središnjeg dijela naosa nalazi se tambur oktogonalne tlocrtne osnove prečnika od 3,40 m i visine od 3,50 m. Na vrhu tambura se nalazi osmokutna stilizirana kupola prekrivena osmokutnim krovom. Na tamburu se nalazi 8 lučno završenih prozora dimenzija 80 cm x 160 cm, od kojih su četiri zazidana(8).

Na naos se nadovezuje prostor **oltara**, širine od 7,08 m i dubine od 1,95 m. Naos je povezan sa prostorom oltara, ali i sa sjeveroistočnom i jugoistočnom kulom sa tri stepenika(9) koja se protežu cjelokupnom širinom naosa(10). Na oltar se nadovezuje polukružna apsida poluprečnika od 1,55 m.

Prostor oltara je povezan sa jugoistočnom i sjeveroistočnom kulom lučno završenim prolazima dimenzija 1,50 m x 5,50 m(11). Na sjevernoj stani istočnog zida oltarskog prostora se nalazi praskomidija u vidu niše duboke 25 cm. Praskomidija je lučno završena i oslikana, i njene ukupne dimenzije iznose 85 cm x 260 cm(12). U centralnom dijelu ovog prostora se nalazi drveni oltar dimenzija 150 cm x 110 cm, visine 100 cm.

Svijetla visina naosa iznosi 6,60 m, svijetla visina priprate iznosi 3,80 m, svijetla visina galerije iznosi 4,50 m, a najviša svijetla visina tavanaskog prostora iznosi 9,70 m.

Fasade crkve su bihromatske, i izvedene su u kombinaciji žute i ružičaste boje čime se imitira višebojnost srednjovjekovnih vizantijskih crkvenih fasada sačinjenih u alternaciji kamena (žuto) i opeke (crveno). Sokl crkve je od kamena, i njegova visina iznosi 80 cm.

Zapadna fasada crkve je u potpunosti simetrična. U središnjem dijelu se nalazi zvonik.

U središnjem dijelu zvonika, iznad ulaznog dijela nalazi lučno završena niša dubine od 20 cm dimenzija 2,80 m x 5,50 m, gdje je smješten lučno završeni otvor dimenzija 3,70 m x 0,85 m. U njegovoj osovini iznad, nalazi se kružni prozor prečnika od 1,10 m. Na bočnim stranama odnosno kulama se nalaze niše sličnog oblika i dimenzija. Unutar niša se nalaze prozori, kao i na zvoniku. Njihove dimenzije iznose 3,30 m x 0,85 m. Iznad se nalaze kružni prozori prečnika od 85 cm.

Bočne kule su završene četverovodnim krovovima visine od 1,20 m, a zvonik je završen osmokutnim istakom pokrivenim limenim krovom, ukupne visine od 11,00 m.

Na bočnim stranama južne fasade se ponavljaju plitke niše na kulama, kao na zapadnoj fasadi, gdje su pozicionirani lučno završeni prozori dimenzija 3,30 m x 0,85 m, u čijim se osovinama iznad nalaze kružni prozori prečnika od 85 cm.

U centralnom dijelu fasade dužine od 12,80 m pozicionirane su tri lučno završene niše širine 3,70 m, koje su međusobno razdvojene pojasevima širine od 50 cm.

U svakoj niši se nalazi **prozorski otvor** dimenzija 3,30 m x 0,85, s tim da se u osovini ispod zapadnog otvora nalazi lučno završeni dvokrilni ulaz dimenzija 174 cm x 360 cm. Centralni dio fasade je završen zabatom koji je pokriven dvovodnim krovom, u čijem se središtu nalazi kružni prozor prečnika od 85 cm.

Sjeverna fasada odgovara južnoj fasadi, a kompozicija istočne fasade, na bočnim stranama odgovara kompoziciji zapadne fasade, s obzirom da su na ovom mjestu pozicionirane kule na kojima se nalaze niše i otvori koji odgovaraju nišama i otvorima na zapadnoj fasadi. U centralnom dijelu se nalazi polukružni apsidalni istak, u čijem se središtu nalazi kružni otvor prečnika od 85 cm. U istoj osovini iznad se nalazi sljeme podužnog dvovodnog krova crkve. Na ovom zabatnom zidu ispod sljemena se nalazi još jedan otvor koji oblikom i dimenzijama odgovara otvoru na apsidi.

U pogledu materijalizacije, vanjski zidovi crkve su izvedeni od sleganog kamena debljine između 0,85 i 0,95 m. Nosivi stupovi naosa kružne osnove su kameni, a nosivi stubovi galerije su drveni.

Pod crkve je od mermera, a galerija, kao i njena ograda su izvedeni od drveta.

Konstrukcija osnovnog dvovodnog krova je drvena, kao i konstrukcija osmoukutnog tambura. Pokrov dvovodnog krova, bočnih kula i zvonika je limeni.

Iz *Ljetopisa srpske pravoslavne parohije u Zenici 1914-2002. godine* se ne saznaje ništa o vremenu nastanka i autoru ikonostasa.

Na **ikonostasu** je predstavljeno osamnaest ikona i Carske dveri sa scenom Blagovijesti.

Ikone su umetnute u masivni drveni ram koji zatvara oltarnu pregradu od naosa crkve. Ram je ukrašen plitkim arkadama čija unutrašnjost je obojena zlatnom bojom. Okviri umetnutih ikona, rađenih tehnikom ulja na platnu, su također obojeni zlatnom bojom.

Ikonostas se u kompozicionom pogledu može podijeliti na četiri vodoravne cjeline(13).

Na donju vodoravnu cjelinu posmatranu u pravcu S→J smještene su ikone sa sljedećim predstavama svetitelja:

1. Rođenje Hristovo;
2. Sveti arhangel Mihailo;
3. Presveta Bogorodica;
4. Carske dveri sa predstavom Blagovijesti;
5. Hristos Pantokrator;
6. Sveti arhiđakon Stefan;
7. Sveti Jovan Krstitelj.

Na drugoj vodoravnoj cjelini posmatranoj u pravcu S→J smještene su ikone sa sljedećim predstavama:

1. Ulazak Presvete Bogorodice u hram;
2. Hristovo krštenje;
3. Tajna večera;
4. Preobraženje Gospodnje;
5. Sretenje Gospodnje.

Na trećoj horizontalnoj cjelini posmatranoj u pravcu S→J smještene su ikone sa sljedećim predstavama:

1. Sveti apostol Petar;
2. Sveti prorok Mojsije;
3. Vaskrsenje Hristovo;
4. Sveti apostol Pavle;
5. Sveti prorok Isarion.

Na četvrtoj horizontalnoj cjelini posmatranoj u pravcu S→J smještene su ikone sa sljedećim predstavama:

1. Presveta Bogorodica;
2. Sveti Jovan Bogoslov.
Ikonostas završava krstom.

Na jugozapadnom zidu crkve je 1965. godine postavljena spomen ploča žrtvama Srpske pravoslavne crkvene opštine u Zenici iz Drugog svjetskog rata.

U povodu sto godina postojanja ove crkve, 1984. godine, započelo je njeno oslikavanje. Ono je završeno 1990. godine. Oslikavanje je vršio akademski slikar Dragomir Jašović Jaša iz Beograda.

U uredu Srpske pravoslavne crkvene opštine u Zenici se čuva slika rađena tehnikom ulje na platnu. Na njoj je predstavljena scena Rođenja presvete Bogorodice. Njene dimenzije iznose 52,8 x 65,6 cm. Rad je nepoznatog vojvođanskog umjetnika iz druge polovice XIX. vijeka. Na slici je predstavljena Bogorodica odjevena u bijelu košulju kako pruža ruke prema malom Hristu. Njega nosi sveta Ana iza koje je Joakim.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Nije poznato da je ova crkva uvrštena u popis zaštićenih dobara ili razmatrana kao takva.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Poznato je živopisanje objekta od strane Dragomira Jaškovića Jaše u periodu od **1984.** do **1990.** Tijekom rata, crkvena kupola i toranj su oštećeni puščanim mecima pa je provedena manja intervencija na fasadi te bojanje objekta između **1996.** i **1999.**

- **1923.** godine crkva je „prebojena iznutra“ (*Ljetopis srpske pravoslavne parohije u Zenici 1914-2002. godine*)
- Od 18. maja do 15. juna **2000.** godine Branko Pijevac iz Sombora je izveo konzervatorsko-restauratorske zahvate na nekim ikonama na ikonostasu koje su stradale od gelera tijekom rata 1992. do 1995. godine. (*Ljetopis srpske pravoslavne parohije u Zenici 1914-2002. godine*)

5. Sadašnje stanje dobra

Objekt je relativno očuvan ali bi u bližoj budućnosti iziskivao popravak i rekonstrukciju crkvenih stepenica na zvoniku, krečenje fasade i slično.